

Dünya nüfusunun %40'a yakın bir kısmı, en az iki ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarında yaşamakta ve 200'den fazla nehir birden çok ülkenin egemenliği altında akmaya devam etmektedir.

Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar

Basic Approachs on Utilization of Transboundary Waters

Seyfi KILIÇ

Abstract

There is not any binding international law regulation on the utilization of transboundary waters. Thus, states want to depend these kind of utilizations to some doctrines. States tend to base their demands to geographical or chronological principles. Even the most moderate doctrine, "reasonable and equitable utilization" must be evaluated as an effort to find a path among the so called obsolete doctrines. In this study, the claims of those doctrines and critisims towards them are evaluated.

Keywords: *Absolute Sovereignty, Absolute Territorial Integrity, Prior Utilization, Reasonable and Equitable Utilization, Transboundary Waters Law*

Günümüzde birden çok devletin ülkesinden geçen ya da ülkeler arasında sınır oluşturan sularla ilgili olarak birçok kavram kullanılmakta ve tartışma yaratmaktadır. Özellikle sınıraşan ve uluslararası su kavramları arasında bu tartışma yoğun olarak yaşanmaktadır.

Giriş

19. yüzyılın sonlarına kadar akarsulardan faydalanma, ulaşım, balıkçılık ve küçük çaplı sulamalarla sınırlı kalmış ve devletler arasında seyrüsefer dışında, fazla bir sorun oluşturmamıştır. Akarsuların, söz konusu dönem içinde sorun oluşturmama nedenleri arasında, yoğun tarımsal sulama ya da endüstriyel kullanımın yokluğunun yanı sıra, o dönemin politik yapısı en büyük etkidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra doruk noktasına ulaşan bağımsızlık hareketleri neticesinde parçalanmış imparatorluklar, gerilerinde birçok devlet bırakmışlardır. Daha önceleri tek bir yönetim altında idare edilen havzalarda, birçok ulusal devlet egemen hale gelmiş ve bu yeni ülkeler arasında sınıraşan veya sınır oluşturan akarsuların kullanımına ilişkin sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçle aynı zamana denk gelen bir başka gelişme de, suları depolama tekniklerinin ilerlemesi ve yaygınlaşmasıdır. Birden fazla ülkenin egemenlik sahasında bulunan nehirlerin, coğrafi konum açısından, nehrin yukarısında bulunan memba ülkeleri, bir akarsuyu daha önce kullanma şansına sahip olmaktadır. Bu ülkelerin, tarımsal ve/veya endüstriyel kullanıma bağlı olarak, suların miktarını azaltıcı ya da niteliğini değiştirici faydalanmaları, memba-mansap çatışmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu tip bir çatışmanın yanı sıra, kronolojik açıdan, suları daha önce kullanmaya başlayan bir devlet ile daha sonra kullanmaya başlayan bir devlet arasında da sorun oluşabilmektedir.

Aynı akarsuya kıyasla bulunan ülkeler arasında bu iki temel sebep nedeniyle çıkan sorunlarda, ül-

keler, genellikle hangi konumda iseler -membra ya da ilk kullanan- uyuşmazlıkta, o konuma göre iddialarla ortaya çıkmaktadırlar.

Dünya nüfusunun %40'a yakın bir kısmı, en az iki ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarında yaşamakta ve 200'den fazla nehir birden çok ülkenin egemenliği altında akmaya devam etmektedir. Bu kadar çok nehrin, en az iki ülkenin egemenliği altında bulunması ise, o ülkeler arasında sorunların ortaya çıkmasına ve uyuşmazlık çözülebilirse anlaşmalara konu olmaktadır.

Ulusal Su-Uluslararası Su-Sınıraşan Su Kavramlarının Gelişimi

Ulusal ve uluslararası akarsuları birbirinden ayırmakta kullanılan esas kıstas coğrafidir. Bu ayırımı göre; kaynağından denize ulaştığı yere kadar, tek bir devletin sınırları içinde kalan akarsular ulusal akarsular olarak tanımlanmaktadır.¹

Geleneksel uluslararası hukukun, ulusal ve uluslararası akarsuları birbirinden ayırmak için gözönünde tuttuğu bir diğer faktör de ulaşım elverişliliğidir. Ancak bir akarsuyun ulaşım elverişliliği olması, onun uluslararası akarsu olarak tanımlanması için yeterli değildir. Akipek'e göre:

"...bir akarsuyun milletlerarası önemi olması, onun muhakkak surette bir milletlerarası akarsu addedilmesini icap ettirmez. Böyle olabilmek için, akarsuyun, tabii yapısı dolayısıyla denizden içeriye veya içeriden denize doğru seyrüsefere müsait olması ve seyrüsefere müsait olan kısmının birden ziyade devlet ülkesini kat etmesi veya o kısmının milletlerarası sınır teşkil etmesi gere-

kir. Bu tarife giren akarsular milletlerarası rejime tabidirler.”

Meray da ulusal akarsuları tarif ederken, ulusal akarsuların her bakımdan ülke-devletinin haki-miyeti (tam yetkileri) altında bulunduğunu ve ülke devletinin böyle bir nehirde yabancı devletlerin bayrağını taşıyan gemilere seyrüsefer imkanı tanıyıp tanımamakta tamamıyla serbest olduğunu belirtmektedir.

Ancak, nehirlerin ulusal mı, uluslararası mı olduğunu ayırmakta kullanılan ulaşım elverişlilik kıstası tek başına yeterli olamamaktadır. Şimşek'in de belirttiği gibi uluslararası akarsuları tanımlamada kullanılan bir diğer faktör de, akarsu üzerindeki ulaşım özgürlüğünün uluslararası sözleşmelerle tanınmış olmasıdır.²

Sonuç olarak, bir nehrin ulaşım elverişli olması, söz konusu nehrin, uluslararası nehir olarak kabul edilmesinin tek şartını oluşturmamakta, aynı zamanda ulaşım elverişli kısmın birden çok devletin ülkesini kesmesi veya aralarında sınır oluşturmasını gerektirmekte ve ahdi hukuk tarafından bu akarsu üzerinde ulaşım özgürlüğünün tanınması gerekmektedir.

Ulusal ve uluslararası nehirlerin ayırımında kullanılan ulaşım elverişlilik kıstası, nehirlerden modern anlamda -tarım, endüstri, enerji üretimi- kullanımın yaygın olmadığı dönemler için geçerlidir.³ Ancak, nehirler artık sadece ulaşım amacıyla kullanılmamaktadır. 20. yy'da ortaya çıkan ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile nehir sularından faydalanma şekilleri çeşitlenmiştir. Bu durumda bir nehrin, ulusal mı uluslararası mı olduğunu açıklamaya çalışan ve coğrafi konum ile ulaşım elverişlilik kıstaslarını temel alan klasik yaklaşım terk edilmek zorunda kalınmış ve artık sadece coğrafi kıstas esas alınmaya başlanmıştır.

Günümüzde birden çok devletin ülkesinden geçen ya da ülkeler arasında sınır oluşturan sularla ilgili olarak birçok kavram kullanılmakta ve tartışma yaratmaktadır. Özellikle sınıraşan ve uluslararası su kavramları arasında bu tartışma yoğun olarak yaşanmaktadır. Esas itibarıyla bir-

birinden çok da farklı olmayan bu kavramlar, ilgili devletlerin, çıkarları gereği bunlara farklı anlamlar yüklemesi nedeniyle tartışmalara yol açmaktadır. Uluslararası su yolu ya da akarsu kavramlarındaki “uluslararası” ibaresi sadece söz konusu akarsuyun birden çok devleti ilgilendirdiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Oysa aşağı kıyıdaş devletler tarafından bu kavram, “uluslararasılaştırma” olarak algılanmakta ve ilgili su yoluna ilişkin düzenlemeler yapılırken su yolunun kıyıdaş devletler arasında neredeyse ortak egemenliğe konu olması gerektiğini ileri sürmektedirler.⁴

Bu şekilde anlamı tahrif edilen bir başka kavram da “ortak sular” kavramıdır. Esas olarak yalnızca, fiziki bir durumu açıklamak için kullanılan bu kavramı, genişleterek ve gerçek anlamını tahrif ederek ilgili devletlerin ortak mülkiyeti ya da egemenliğinde sayarak, bir çeşit kondominyom oluşturmaya çalışmak, devletlerin ülkeleri üzerindeki mutlak egemenliklerine ilişkin temel uluslararası hukuk prensibine aykırıdır. Paylaşılan doğal kaynak kavramı da, aynı şekilde, ülkelerin egemenlik haklarına hanel getirebilecek şekilde yorumlanabileceği için uygun değildir. Bu konuda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1962 tarihli 1803 sayılı kararı açıktır.⁵

Çeşitli bölümleri, birden çok devletin ülkesi içinde bulunan su yollarının “uluslararası” olarak ifade edilmesi, söz konusu su yollarının ortak bir yönetime tabi olması gerektiği iddiasına yol açmaktadır. Halbuki, buradaki tek amaç coğrafi bir durumu ifade etmektir. Bu nedenle bu tür su yollarının uluslararası yerine, sınıraşan ve sınır oluşturan su yolu kavramı ile ifade edilmesi, hem su yolunun birden çok devleti ilgilendirdiğini belirtecek, hem de devletin, su yolu üzerindeki egemenliğine zarar verebilecek bir algılamadan kaçınılmış olacaktır.

Günümüzde sınıraşan ve sınır oluşturan sularla ilgili olarak, genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında, su konusundaki uyuşmazlıklar, hala büyük ölçüde siyasi pazarlıklar yoluyla çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Uluslararası hukukun bu konudaki boşluğuna

Hakkaniyete uygun kullanım doktrinine göre, bir uluslararası nehirde, her kıyıdaşın ekonomik ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmada, hak eşitliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır.

rağmen, devletler, her davranışlarında olduğu gibi, sınır aşan sulardan faydalanma konusunda da, yaptıkları faaliyetleri hukuki bir düzleme oturtma çabası içindedirler. Bu nedenle de sınıraşan sulardan faydalanma konusunda ileri sürülen doktrinleri kullanmaktadırlar. Bu doktrinler: Mutlak Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini ve son olarak Makul ve Hakça Kullanım Doktrini olarak sayılabilir.

Mutlak Egemenlik Doktrini

Bu doktrine göre, bir devlet sınıraşan bir nehrin kendi ülkesi içinde akan kısmında girişeceği faydalanma eylemlerinden dolayı, aşağı kıyıdaş devlet ya da devletlere karşı hiçbir sorumluluk yüklenmemektedir. ABD Başsavcısı Judson Harmon'dan esinlenerek, Harmon doktrini olarak da adlandırılan bu doktrin, ilk olarak ABD ile Meksika arasında 1894-95 yıllarında ortaya

çıkan Rio Grande nehrinin kullanımına ilişkin sorun sırasında ileri sürülmüştür. Esasında, nehirlerden faydalanmaya mutlak bir nitelik tanınması bu tarihten de önce Alman hukukçu Johann Ludwig Klüber tarafından 1851 yılında son basısı yapılan, 'Milletlerarası Hukuk' adlı kitapta öne sürülmüştür.⁶

ABD'nin 1894-95 yıllarında yukarı Rio Grande nehrinde saptırmalar yaparak, nehrin sularını tarım alanlarına yönlendirmesi neticesinde, Meksika'ya ulaşan sularda azalma meydana gelmiştir. Bunun üzerine, Meksika hükümeti ABD'ye bir nota göndererek durumu protesto etmiştir. Bu notadan sonra ABD Dışişleri Bakanlığı konu hakkında dönemin başsavcısı Judson Harmon'dan görüş istemiştir. Başsavcı Harmon sunduğu mütaalasında, uluslararası hukukun ABD'ye herhangi bir sorumluluk yüklediğini ve bunun aksini düşünmenin, ABD'nin kendi ülkesi üzerindeki egemenliği ile bağdaşmayacağını

Antlaşma yoluyla kazanılmış haklar dışında, uluslararası hukukta kazanılmış haklara saygı, ancak devletlerin halef olmaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durum da, ülkeler üzerindeki devlet egemenliğinin değişmesi neticesinde, eski hukuk düzeninde kazanılmış olan hakların yeni hukuk düzenince de tanınması şeklinde uygulanmaktadır.

belirtmek, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğinin, gene ancak devletin kendi rızası ile kısıtlanabileceğini belirtmiştir.

Mutlak ülke egemenliği doktrini, genellikle memba durumundaki ülke hukukçuları tarafından savunulmaktadır. Özellikle ABD'nin bu doktrini kabul ettiği yıllarda, Amerikalı hukukçulardan, James Simsarian, Charles C. Hyde, H.W. Briggs, Charles G. Fenwick bu doktrini kabul eden isimler arasında sayılabilir. Ayrıca Hintli hukukçulardan Singh Bains, G.S. Raju da bu doktrinin savunucuları arasındadır. Avrupalı hukukçulardan, Bulgar Petka Stainov, Alman F.J. Berber ve kısmen İngiliz G. Schwarzenberger bu doktrini benimseyenler arasındadır.⁷

Ancak zamanla ABD, bu doktrinin bir hukuk kuralı olduğu fikrinden vazgeçmiştir. 21 Mayıs 1906 tarihli, ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande nehrine ilişkin anlaşma ve ABD ile Kanada arasındaki sınır sularına ilişkin anlaşma dışında, Harmon doktrinini benimseyen bir başka anlaşma yoktur.⁸ Ulusal ve uluslararası mahkeme kararları açısından da durum farklı değildir. Avustralya Kraliyet İdare mahkemesinin, 11 Ocak 1913 tarihli, Leitha nehrine ilişkin kararı dışında, hiçbir hakemlik kararında Harmon doktrinine başvurulmamış ve bu doktrini destekler nitelikte bir sonuç çıkmamıştır.⁹

ABD'nin sınıraşan sular konusundaki tutumu ilgi çekicidir. Kendisinin yukarı kıyıdaş olduğu nehirlerle ilgili olarak yaklaşık elli yıl boyunca ülkesel egemenliğini ileri süren ABD, aşağı kıyıdaş durumunda olduğu ve Kanada ile arasında

sorun oluşturan Columbia nehri ile ilgili müzakerelerde adil kullanım doktrininin bir hukuk kuralı olduğunu ileri sürmüştür. ABD, Meksika ile Colorado nehrine ilişkin müzakerelerde, yukarı kıyıdaşın yaptığı barajların, aşağı kıyıdaşın ülkesine ulaşan suları düzenlemesinin, aşağı kıyıdaşın kullanımına yaptığı faydaları özellikle vurgulamış ve iki ülke arasındaki su tahsisinde, atık sular da hesaba dahil edilmiştir.¹⁰

Mutlak ülke egemenliği görüşü, özellikle devletin egemenliğinin, diğer devletlerin aynı türdeki egemenlik haklarıyla sınırlı olduğu ve bu doktrinin devletlere sadece yetki verip sorumluluk yüklememesi nedeniyle eleştirilmektedir.

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Mutlak egemenlik doktrininin memba ülkelerine tanıdığı üstünlüğü, mansap ülkelerine tanıyan bu görüş, sınıraşan nehirlerin aktıkları devletin ülkesinden geçerken doğal durumlarının bozulmamasını öngörmektedir. Bu nedenle aşağı kıyıdaş devletler tarafından en azından bir dönem için savunulmuştur.¹¹

Doğal durumun bütünlüğü doktrininin uygulanmaya konması durumunda üç sonuç ortaya çıkmaktadır.

- 1- Yukarı kıyıdaş devlet, nehrin fiziki durumunda bir değişiklik yapamaz.
- 2- Aşağı kıyıdaş devletin, memba devletinin kendi ülkesindeki kullanımına karşı veto yetkisi vardır.

3- Aşağı kıyıdaşın muhtemel kullanımları korunmaktadır.¹²

Doğal durumun bütünlüğü doktrininin ileri sürüldüğü en önemli uyuşmazlık Mısır ile Sudan arasında 1924 yılında başlayan ve 1929 Andlaşması ile sonuçlanan uyuşmazlıktır.¹³ Bu uyuşmazlıkta Mısır, hem mevcut hem de gelecekteki kullanımlarına zarar verilmemesi gerektiğini ileri sürerek doğal durumun bütünlüğü doktrinine açıkça değinirse de, oldukça yakın bir tutum takınmıştır. Zaten, daha sonra kurulan Nil komisyonu, Mısır'ın bu iddiasını kabul etmemiştir. Doğal durumun bütünlüğü doktrininin ileri sürülmesine verilecek bir diğer örnek de Fransa ile İspanya arasındaki Carol nehri uyuşmazlığıdır. Uyuşmazlığın hakemlik mahkemesine sunulmasından sonra, İspanya bu doktrine yakın bir görüş içindeyken, davanın daha sonraki aşamalarında bu fikrini değiştirmiştir.¹⁴ Zira mahkeme de, doğal durumun bütünlüğü doktriniyi kabul etmemiştir. Uluslararası mahkemelerin yanı sıra ulusal mahkemeler de bu doktriniyi kabul etmemişlerdir. Ayrıca, sınıraşan nehirlere ilişkin yapılan antlaşmaların hiçbirinde bu doktriniyi doğrulayacak bir hüküm bulunmamaktadır.

Yukarı kıyıdaş devletin yapacağı her türlü faydalanma eylemini yasaklayan bu görüş, devletin ülkesi üzerindeki egemenliği şeklindeki temel uluslararası hukuk kuralına ters düşmekte ve bu nedenle hukuksal dayanaktan yoksun görünmektedir. Ayrıca doktrin sınıraşan su yollarından faydalanmayı düzenleyebilecek bir yeterlilikte de değildir.¹⁵

Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini

Ön kullanımın üstünlüğü doktrini, herhangi bir kıyıdaşın diğer bir kıyıdaştan önce başladığı faydalanmalara mutlak bir üstünlük tanımaktadır. Bu doktrine göre, sınıraşan nehre komşu olan devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanlar, kazanılmış bir hak elde ederler. Ancak kazanılmış hak kapsamına ilgili ülke toprağından akan bütün sular girmemekte sadece ön kullanıma konu olan sular girmektedir.

Bu doktrin sadece fiili bir durumu açıklamaktadır. Yani; kazanılmış haklar kavramı, sınıraşan

nehirin sularını bir şekilde kullanmaya dayanmaktadır. Andlaşmalar yoluyla kazanılan haklar bu doktrinin kapsamı dışında kalmaktadır. Kıyıdaş ülkeler arasında andlaşma yoluyla kazanılmış haklara ilişkin bir uyuşmazlıkta ilgili ülke kazanılmış haklarını bu doktrine değil, andlaşma hükümlerine dayandırmak durumundadır.¹⁶

İlk bakışta, hem aşağı hem de yukarı kıyıdaş tarafından ileri sürülebilecek gibi görülen bu doktrin, esas olarak yukarı kıyıdaşın zarar verme potansiyeli taşıması nedeniyle, sadece aşağı kıyıdaş devletçe ileri sürülebilecek bir doktrindir. Ayrıca, genel olarak aşağı kıyıdaş devletler akarsulardan daha önce yararlanmaya başlamaktadırlar.

Zaten "kazanılmış haklar" bir iç hukuk düzenlemesidir ve iç hukuktan uluslararası hukuka aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak uluslararası hukukun yapısından kaynaklanan nedenlerle, bu kavramın uluslararası hukuka aktarılması mümkün görülmemektedir. Bir bu durumu şöyle açıklamaktadır.

"...uluslararası hukuk, bu düzene tabi kişilerin hak ve yükümlülüklerini tesbit eder. Uluslararası hukuk düzeninin tümünden değişip, yerini yeni bir hukuk düzenine bırakamayacağına göre devletlerin kazanılmış hak iddiasında bulunmaları mümkün değildir"¹⁷

Antlaşma yoluyla kazanılmış haklar dışında, uluslararası hukukta kazanılmış haklara saygı, ancak devletlerin halef olmaları durumunda ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Böyle bir durum da, ülkeler üzerindeki devlet egemenliğinin değişmesi neticesinde, eski hukuk düzeninde kazanılmış olan hakların yeni hukuk düzenince de tanınması şeklinde uygulanmaktadır. Bu tür bir uygulama da, iç hukuktaki, kanunların birbirini izlemesi ilkesi ile örtüşmektedir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, devletlerin bir nehrin sularını daha önce kullanmaya başlamış olması, o devletin bu kullanımlarına kazanılmış hak gözüyle bakarak, mutlak dokunulmazlık istemesi, uluslararası hukuk tarafından kabul edilmemektedir. Ön kullanımın üstünlüğü teorisi, ayrıca memba ülkesinin ekonomik gelişmesini engelleyerek, devletler arasında eşitsizliğe yol açabilecek bir yapıya da sahiptir.

Hakça ve Makul Faydalanma Doktrini

Bu doktrine göre her havza devleti, kendi ülkesi içinde akan kesiminde, o akarsudan makul ve hakkaniyete uygun bir şekilde yararlanma hakkına sahiptir. Bu doktrin ilk defa bir hukuk kuralı olarak ABD tarafından Kanada ile ortaya çıkan Colombia nehri uyuşmazlığında ileri sürülmüştür.

Doktrine göre hakkaniyete uygunluk, bir devletin fayda getiren eyleminin diğer devlete verdiği zarardan daha fazla fayda getirmesi durumunda mümkündür. Ancak burada çözümü gereken sorun, fayda ve zararın hangi ölçülere göre belirleneceğidir. Doktrin, fayda ve zararın her durumun özel şartları içinde tespit edileceğini belirtmektedir.

Hakkaniyete uygun kullanım görüşü, uluslararası özel bilimsel kurumlarca da öne çıkarılmaktadır. Uluslararası Hukuk Derneği, 1966 yılında aldığı Helsinki kararlarında, hakkaniyete uygun kullanımın kıstaslarını sınırlayıcı olmamakla birlikte şu şekilde belirlemiştir.

- a. Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
- b. Her havza devletinin su katkısı da dahil olmak üzere havzanın hidrolojik durumu,
- c. Havzayı etkileyen iklim,
- d. Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı,
- e. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
- f. Her havza devletinde, havza sularına bağımlı nüfus,
- g. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif imkanların maliyetlerinin karşılaştırılması,
- h. Diğer kaynakların mevcudiyeti,
- i. Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma,
- j. Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak bir veya daha çok havza devletine tazminat verme imkanları,
- k. Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi bir zarar verilmeden karşılanabilme derecesi.

Dernek, bu kuralların hiçbirinin diğerine göre bir üstünlük taşımadığını ve her özel durumda ilgili tüm faktörlerin, bir bütün olarak ele alınıp değerlendirileceğini de belirtmiştir.¹⁹

Hakkaniyete uygun kullanım doktrinine göre, bir uluslararası nehirde, her kıyıdaşın ekonomik ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmada, hak eşitliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ancak buradaki hak eşitliği ifadesi, mutlak bir eşitliği öngörmemekte yani bir akarsuyun sularının kıyıdaş ülkeler arasında eşit bölüşüleceği anlamına gelmemektedir.²⁰ Ayrıca bir akarsudan faydalanmanın optimum olması da gerekmemekte makul bir fayda yeterli görülmektedir.

1997 Uluslararası Suyollarından Ulaşım Dışı Amaçlarla Faydalanmaya İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Hakça ve makul faydalanma doktrini, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nca hazırlanan ve BM Genel Kurulu'nda, 1997 yılında kabul edilen "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hakkında Sözleşme" de de geçmektedir. Sözleşmenin 5. maddesinde, su yolu devletleri kendi toprakları içinde kalan kesiminde uluslararası su yollarını hakça ve makul bir şekilde kullanmalıdırlar derken, 6. maddede de hakça ve makul kullanıma ilişkin faktörler şu şekilde belirtilmiştir:

- a. Coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik vb, faktörler,
- b. Suyolu devletlerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları,
- c. Herbir suyolu devletinde suyoluna bağımlı nüfus,
- d. Bir suyolu devletindeki kullanımların diğer suyolu devlete etkisi,
- e. Suyolunun mevcut ve potansiyel kullanımı,
- f. Suyolunun su kaynaklarının muhafazası, korunması, geliştirilmesi ve israftan kaçınma ile bunlar için alınan önlemlerin maliyeti,
- g. Alternatif kullanımların mevcudiyeti.

Maddenin 3. paragrafında, hakça ve makul kullanım için sayılan bu faktörlerin bir bütün olarak ele alınacağı ve bu faktörlerin hiçbirine peşinen bir ağırlık verilemeyeceği belirtilmiştir.²¹

Uluslararası hukuk uzmanlarınca bu doktrin, ilkelerinin kesin olmaktan uzak ve uygulanması güç bir bütün olduğu şeklinde eleştirilmektedir. Örneğin, hakça kullanım ve kayda değer zarar arasındaki ilişki tam olarak tanımlanamamaktadır.²² Adil ve hakça kullanım doktrini, kapsadığı kurallar ve getirmek istediği düzenler açısından, hem memba hem de mansap ülkeler tarafından ileri sürülebilir gibi görünse de diğer kıyıdaşa zarar verme potansiyelini esas olarak taşıyan yukarı kıyıdaş devlet olduğu için, aşağı kıyıdaşın baş vurabileceği bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Sözleşme, aşağı kıyıdaş ülke olmanın tüm özelliklerini tam olarak taşıyan Mısır tarafından da, yukarı kıyıdaşlara fazla hak tanıdığı ileri sürülerek reddedilmektedir.

Sonuç

Sınır aşan suların faydalanmalarına ilişkin yukarıda etraflı bir şekilde açıklanmaya çalışılan doktrinlerden günümüz sorunlarını çözmeye en

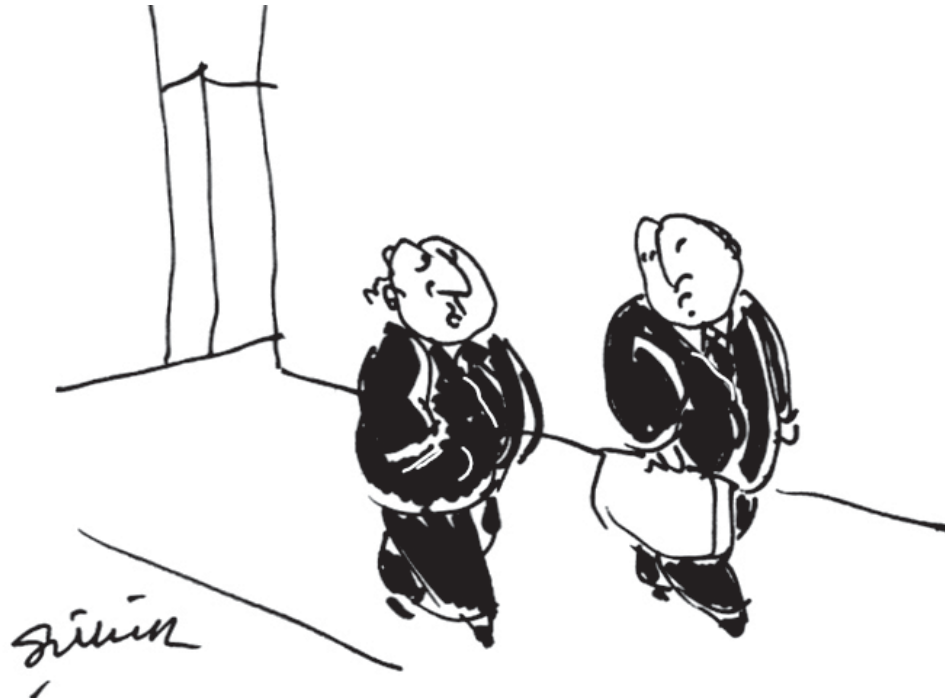
yakın doktrin hakça ve makul faydalanma doktrini olarak görünmektedir. Diğer doktrinler, günümüzün karmaşık ve çok yönlü faydalanmalarını açıklama ve devletler arasında bu yönde ilişki geliştirme kapasitesine sahip değildirler. Buna karşın en önemli çıktısı 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi olan hakça ve makul faydalanma doktrini de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 103 ülke tarafından kabul edilmesine ve aradan geçen onaltı yıla rağmen henüz otuz ülke tarafından onaylanmıştır. Aradaki fark esasen devletlerin sözleşmenin hükümlerine yönelik kaygılarının göstergesidir. Büyük oranda aşağı kıyıdaş veya önemli bir sınıraşan suya kıyası olmayan devletler tarafından onaylanan bu sözleşme yukarı kıyıdaşların direnişi ile karşılaşmaktadır. Sözleşmede makul ve hakça kullanımın yanı sıra optimum kullanıma ilişkin özellikle Türkiye'nin önerileri kabul edilmemiştir. Zaman ve mekan açısından sınırlı bir kaynak olan suyun, ülkeler arasındaki faydalanmalarda etkin faydalanmayı yok saymak ciddi bir eksiklik olarak görülmelidir.

0

DİPNOTLAR

- 1 Cem Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 303, 1970, s. 50.; Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Birinci Cilt, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 237, 1968, s. 473.; Ömer İlhan Akipek, *Devletler Hukuku, İkinci Kitap, Devletler Hukunun Şahıslarından Devlet*, Ankara, Başnur Matbaası, 1965, s. 53.
- 2 Tacettin Şimşek, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma*, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1997, s. 7.
- 3 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 53.; Mustafa Bir, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları* (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1986, s. 26.
- 4 Şimşek, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma*, 1997, s. 12.
- 5 UN, *Permanent Sovereignty Over Natural Resources*, <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/193/11/PDF/NR019311.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 11 Nisan 2013).
- 6 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 105.
- 7 Şimşek, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma*, 1997, s. 41.
- 8 Bir, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları*, 1986, s. 81.
- 9 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 164.
- 10 Özden Bilen, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara, TESAV Yayıncılık No:10, 2000, s. 173.
- 11 Dante Caponera, *Principles of Water Law and Administration*, Rotterdam: Balkema Publishers, 1992, s. 213.
- 12 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 221.
- 13 Bir, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları*, 1986, s. 87.

- 14 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 227.
- 15 Şimşek, *Sınır Aşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma*, 1997, s. 57.
- 16 Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, 1970, s. 275.
- 17 Bir, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları*, 1986, s. 92.
- 18 Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, 1968, s. 550-551; Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 3. Kitap, Ankara, Turan Kitabevi, 1999, s. 54.
- 19 Salman L.A. Salman, "The Helsinki Rules, the UN Watercourses Convention and the Berlin Rules: Perspectives on International Water Law", *Water Resources Development*, Cilt 23, No 4, Aralık 2007, s. 625-640.; İLA, "The Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers" http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdf/8helsinki_rules_on_the_waters_of_international_rivers_ila.pdf (Erişim tarihi: 10 Nisan 2013).
- 20 Yüksel İnan, "Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları." *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 49, Ocak-Haziran 1994, s. 243-253.
- 21 UN, "http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf" (Erişim tarihi: 05, Nisan 2013).
- 22 Awn Khassawneh, "The International Law Commission and Middle East Waters." (Ed.), J.A. Allan and Chibli Mallat, *Water in the Middle East: Legal, Political and Commercial Implications*, London, I.B. Tauris Publishers, 1995, s. 24.

- Gündem belirleyen ülkeyiz ..
nasıl mı yaptık ? .. Saatleri 1 saat
geri aldık ..